

СТАНОВИЩЕ

върху дисертационен труд за придобиване на образователна и научна степен
„Доктор“

Автор на дисертационния труд: лейт. Анелия Димитрова Миткова

Тема на дисертационния труд: „Психичен потенциал на малките бойни единици за участие в мисии извън граница“

Рецензент: проф. д.ик.н. Димитър Канев

Представеният дисертационен труд е с обем от 148 страници и включва въведение, три глави, заключение, приноси, внедрителски перспективи и библиография. Съдържа още 13 приложения (със самостоятелен обем от 75 страници), 10 фигури, 31 таблици и 7 графики за онагледяване на изложението и представяне на изследователските резултати.

1. Актуалност на разработвания в дисертационния труд проблем в научно и научно-приложно отношение. Степен и мащаб на актуалността на проблема и конкретни задачи, разработени в дисертацията.

Психологичните аспекти на боеготовността и боеспособността на военните формирования за участие в мисии извън страната е тема с изключителна актуалност. Пълната професионализация на Българската армия през 2008-а година и политиката на изпращане на номинирани цели военни формирования за участие в мисии от 2011-а година диктуват необходимостта от постоянно системно поддържане на готовността на военнослужещите и формированията. Представеният дисертационен труд отговаря своевременно на тези нужди, като предлага теоретичен и приложен модел за психологична подготовка и оптимизиране на екипното функциониране. Този модел представя не само методологията на психологичната работа, но също така предлага и напълно готов за използване в практиката психологичен инструментариум. Дисертационният труд предлага разработка, която е приложима не само във военните системи, но и в цивилните организации.

Дисертантът си е поставил четири основни задачи: установяване на значимите психологически аспекти на боеготовността и боеспособността на военните формирования, разработване на психологически модел за измерване на постулирания и развит от докторанта конструкт „психичен потенциал на малките бойни единици“, и разработване на психологически инструментариуми за целите на модела - инструментариум за изследване на нагласите за военна служба и методика за изследване и измерване на екипните процеси. От своя страна изследването на нагласите за военна служба и методиката за изследване на екипните процеси представят нови подходи за психологическата общност в България, които намират широко приложение във всякакъв род организации.

От гореизложеното следва да се приеме високото ниво на значимост и актуалност на проблема. Задачите в дисертационния труд са последователно решавани в този аспект.

2. Познава ли дисертантът състоянието на проблема и оценява ли творчески литературния материал.

В първата глава на дисертационния труд дисертантът прави много обширен литературен обзор, използвайки общо 133 източника (53 на кирилица и 80 на латиница), които имат пряко отношение към темата. Неминуемо достойнство представлява прегледът на българската военна педагогическа и психологическа традиция от 1897-а година до наши дни. Разгледани са не само психологическите аспекти на боеготовността и боеспособността на военните формирования през погледа на българските командири, педагози и психолози, но също така е направен обзор и върху чуждестранния военен опит, разработки от областта на социалната и организационната психология, като много точно са изведени и анализирани основните категории и понятия и същите са съпоставени с съществуващата практика на психологично осигуряване в БА.

Основната заслуга на първата глава е идентифицирането на съставните компоненти, които служат като основа за изграждане на модел и изследване на психичния потенциал на малката бойна единица в неговата конкретика в рамките на втората глава от дисертационния труд.

Цялостното изложение и конкретните анализи на състоянието на проблема показват задълбочено познание на теоретичните основи от страна на лейт. Миткова.

3. Избраната методика на изследване може ли да даде отговор на поставената цел и задачи на дисертационния труд.

Основната цел на дисертационния труд е разкриване ролята и съдържанието на психичния потенциал на малките бойни единици за изпълнение на учебно-бойни задачи и участие в мисии извън граница, и създаване на методика за неговото развитие и измерване. За постигането на тази цел, и в съответствие с поставените задачи, дисертантът е направил множество съпоставки и анализи на наличните теоретични подходи и изследователски постановки, като е съумял да надгради теоретичен модел (Input-Processes-Outcome модел) и го е доразвил. Разработените инструментариуми - за изследване на нагласите за военна служба и за изследване и измерване на екипните процеси, за целите на осъществяване и изграждане в практически план на модела, са конструирани по всички правила на разработването на психологически тестове. За доказване на надеждността и валидността на инструментариумите е използван методът на експертната оценка (от експерти-психолози), критичен анализ, факторен анализ, анализ на съгласуваност на айтемите и др. Допълнително е направено проследяване на реално изпълняващи задачи военни формирования, като са подбрани акуратно контролна и две експериментални групи. Експерименталните групи представляват формирования, участващи в мисии в Афганистан – това неминуемо представлява силна страна на дисертацията, тъй като организацията на изследването обхваща етапите преди заминаване в мисия, по време и след завръщане на територията на страната. Чрез тестване с разработения инструментариум, дисертантът е апробирал методиките и практическия модел. За верифициране на данните дори са използвани резултати от груповата психологична работа с контингентите след тяхното завръщане в България.

Допълнително дисертантът е изследвал взаимовръзките между отделните субскали на въпросниците и е направил съответни анализи на динамиката на функциониране на трите военни формирования. Изведени са и закономерности относно разликата между

нагласите на военнослужещите по време на служба в България и по време на мисия. Аналогични анализи са направени и относно екипните процеси.

Една от най-силните страни на дисертационния труд представлява проведенния експеримент, чиято цел е да провери възможностите за насочено повлияване на екипните процеси. Подобни експериментални постановки са рядкост, поради трудността от отчитане на външните фактори, но в конкретната експериментална постановка дисертантът е съумял да „изчисти“ условията при провеждане на експеримента.

На основа гореизложеното смятам, че дисертантът е използвал удачни изследователски подходи за разработване на теоретичната, изследователската и експерименталната част от работата. Избраната методика на изследване дава отговор на поставената цел и задачи на дисертационния труд.

4. Кратка аналитична характеристика на естеството и оценка на достоверността на материала, върху който се градят приносите на дисертационния труд.

Като цяло подходът на дисертанта се основава на българския и чуждестранен опит в областта на военната, социалната и организационната психология. Изследователските и приложно-практичните резултати следват методичен подход в съответствие с наложените в областта стандарти и с поставените задачи и цел. Статистическите процедури и анализите на резултатите са осъществени прецизно и са представени чрез съответните визуализации (фигури, таблици и графики).

Изключително подробно дисертантът е представил предприетите стъпки и резултати в приложенията. Това в известна степен утежнява дисертационния труд, но е необходимо за доказване на научната коректност и прецизност на автора.

5. В какво се заключават научните и научно-приложните приноси на дисертационния труд? Характер на приносите за внедряване. Каква е, конкретно, значимостта на тези приноси за науката и практиката?

Важен принос на дисертационния труд представлява прегледът на българската традиция в областта на военната педагогика и психология относно значимите фактори за ефективно функциониране на военните формирания. Този обзор представя основните насоки, които са били анализирани в българската военна традиция през последните 2 века. Освен „възраждането“ на българската военна научна традиция, дисертантът е съумял да обвърже така изведените постановки с тези от международния опит, като същевременно е успял и да направи паралелите в съвременните социални и организационни психологически тенденции. Този преглед на различните епохи е дал възможност да се изведат основните търсени характеристики за ефективното екипно функциониране и да се конструира теоретичен модел за психологично осигуряване на българските контингенти в съвременни условия.

На основа литературния обзор дисертантът съумява във втора глава да стъпи върху класическите модели и да ги надгради и доразвие. Използването на класическия Input-Processes-Outcome, постулиран още през 1965-а година, и широко използван от цивилните системи до наши дни, е доразработен по начин, който да отграничи точната роля и задачи на психологичното осигуряване. Така представен и доразвит, моделът позволява на психологичното осигуряване на бъде адекватно включено в цялостния организационен процес. Освен превръщането му в системен модел за психологична организационна диагностика, подготовка и интервенции, надградените елементи позволяват и активно

взаимодействие между психолозите и командирите при оптимизирането на екипното функциониране. Находчивост представлява използването на SWOT анализа за представяне на резултатите от цикъла на изследване на екипите и „План за оптимизиране”, който позволява на психолозите да структурират възможните начини за интервенция и подобряване на екипното функциониране, заедно с командирите.

Разработването на инструментариума за изследване на нагласите също съдържа приноси. Приемането, че нагласите се оценяват спрямо различни функционални аспекти на обекта (в случая - военна служба), представлява качествено нов и интересен научен подход. Разработеният въпросник показва и приложимостта на този подход.

Разработването на цялостен изследователски модел на екипните процеси също представлява научен, изследователски и приложен принос. Не само в българската психология, но и в международен план, рядкост представляват комплексните изследвания, при които на основата на експертни и статистически процедури се диференцират отделните фактори. В случая дисертантът е разработил авторски въпросник, базирайки се на класификация, направена от Kozłowski и Ilgen (2006), но резултатите поставят нови значими научни и изследователски въпроси. В потвърждение на класификация на Kozłowski и Ilgen (2006), дисертантът е достигнал до когнитивните и поведенческите екипни процеси. За разлика от класическия модел обаче, се оказва, че емоционалните процеси трудно могат да бъдат изследвани чрез психометрични методи, поради психодинамичната си природа. От друга страна, екипни процеси, свързани със субективното възприятие за вяра в командирите се очертават като напълно различен фактор, което повдига въпроса за възприятието на командирите като част от екипите. Не на последно място интерес представлява находката на дисертанта при извеждането на ирационални екипни процеси. Извеждането на фактор, свързан с деморализирането на войските повдига въпроси относно възможностите за въздействие върху него и неговото по-задълбочено изследване. Трябва да се има предвид, че този резултат е изключително нов в областта на психологията на екипите и следва да се направят бъдещи изследвания за неговото по-пълно разбиране и възможности за моделиране.

Проведеният експеримент за изследване на възможността за повлияване на екипните процеси чрез групов психологичен тренинг с метода „Шест мислещи шапки” на Де Боно показва много добро познание на експерименталните методи от страна на дисертанта. Трябва да се отбележи, че представянето на цялостна концепция – от диагностика, методи на интервенция и практическо моделиране на променливите в системен порядък, дава възможност за непосредствено приложение в практиката на цялостния модел. Този вид верификация на модела бележи една от неговите силни страни.

Проследяването на контролна група, както и две експериментални групи (два контингента, участващи в мисии), в трите етапа на цикъла на участие в мисии, дава добра картина на процеса и възможност за извеждане на реални поуки от практиките в условията на подготовка. Също така, проследяването и направените анализи дават възможност за извеждане на закономерности на екипното функциониране в екстремни условия и при служба на територията на страната.

б. В каква степен дисертационният труд и приносите представляват лично дело на дисертанта?

Не намирам основания за съмнение в това, че дисертационния труд и приносите са лично дело на дисертанта.

7. Преценка на публикациите по дисертационния труд.

По темата на дисертационния труд са изготвени 10 научно-изследователски статии и един постер за научен форум. Всички те са представени на авторитетни форуми и са отпечатани или са приети да бъдат отпечатани в авторитетни издателства – военни издателства, Дружеството на психолозите в България, Съюза на учените в България и др. Три от материалите имат самостоятелно авторство на лейт. Миткова, а при 5 от останалите материали – съавторство с научния ръководител.

8. Мотивирани препоръки за бъдещо използване на научните и научно-приложните приноси.

Естеството на разработената тема предполага внедряване в подготовката и проследяването на военните формирования не само при участие в мисии, но и при изпълнение на задачи на територията на страната. Желателно е разработеният модел и психологичните инструментариуми да бъдат сведени в рамките на системата за психологично осигуряване в БА.

9. Авторефератът направен ли е съгласно изискванията, правилно ли отразява основните положения и научни приноси на дисертационния труд?

Авторефератът на дисертационния труд е направен съгласно изискванията, като отразява основните положения и научните приноси на дисертационния труд.

10. Други въпроси, които следва да бъдат разгледани.

Въпреки всички достойнства на дисертационния труд, следва да се обърне внимание на някои негови слабости, които не понижават качеството на разработката. Така разгледания Input- Processes-Outcome модел, върху който се гради цялостния приложен модел на психичния потенциал на малките бойни единици, се използва именно за целите на установяване на взаимовръзката между функционирането на организациите и тяхната ефективност. Цялостната концепция за оптимизация на организационното функциониране цели именно повишаване на ефективността. В разработката на дисертанта обаче, тази връзка не е разработена и изследвана.

11. Заключение.

На базата на гореизложените достойнства и научно-приложни приноси на дисертационния труд, предлагам да бъде присъдена на л-т Анелия Миткова образователната и научна степен „доктор“ по научната специалност 05.06.11 „Военна психология“.

Дата: 17.01.2012 г.

/ проф. д.ик.н. Димитър Канев /